

Úpadok demokracie: Poľsko

Koniec postkomunizmu

Podzim 2020

Doc. M. Rybář, PhD.

Slobodné voľby 1991

- prvé plne slobodné a spravodlivé voľby
- Predchádzalo im rozčlenenie hnutia Solidarita na odborovú a stranícku zložku a rozdrobenie politickej zložky na množstvo politických strán a iniciatív
- Zároveň bol použitý vysoko proporčný volebný systém, výsledkom bola fragmentácia parlamentu a nestabilná vláda:
- Do Sejmu preniklo až 29 politických strán, pričom najväčšia z nich bola Demokratická únia vedená premiérom T. Mazowieckim, získala len 12,3% a 62 poslancov v 460-člennej snemovni

Slobodné voľby 1991

- Tesne za DU skončili postkomunisti (SLD) vedení A. Kwaśniewskim, nasledovalo niekoľko ďalších pravicových a stredových strán
- Tradičná Poľská ľudová strana získala 8,7% hlasov a skončila na 5. mieste
- Po zdĺhavých rokovaniach vznikla menšinová stredopravá vláda vedená premiérom J. Olszewskim (vítazná DU vo vláde nebola), ktorá skončila po necelom roku a nahradila ju širšia pravicová vláda H. Suchockej (DU)
- Situáciu komplikoval fakt, že priamo zvolený prezident Lech Walesa (1990-1995) často zasahoval do chodu vlád a napomáhal udržiavať pravicové strany rozdrobené

Druhé voľby 1993: víťazstvo postkomunistov

- Voľbám roku 1993 predchádzala zmena volebných zákonov, ktoré zaviedli vstupnú klauzulu a zvýhodnili väčšie strany
- Výsledkom bolo víťazstvo postkomunistickej SLD (20,4% a 171 MPs), pred Poľskou ľudovou stranou (15,5% a 132 MPs), Demokratickou úniou a menšími postsolidaritnými stranami (o.i. Neustranícky blok za podporu reforiem prezidenta Walesu)
- Vznikla vláda postkomunistov a Polskej ľudovej strany, najskôr vedenej lídrom ľudovcov W. Pawlakom a následne dvoma premiérmi z radov SLD
- Prezidentské voľby v roku 1995 vyhral šéf postkomunistov Kwaśniewski, porazil L. Walesu

Tretie voľby 1997: víťazstvo spojenej pravice

- Pravicové strany na tento vývoj reagovali spojením (nie zjednotením) do formácie Volebná akcia Solidarity (AWS)
- Tvorilo ju vyše 30 liberálnych, konzervatívnych a kresťanských strán
- Získala 33,8% a 201 MPs, porazila SLD (27,1% a 164 MPs)
- Pokračoval trend koncentrácie stranického spektra: do parlamentu sa dostali už len tri ďalšie strany: liberálna Únia slobody (13%), ľudovci (7,3%) a euroskeptická a konzervatívne Hnutie za obnovu Poľska (5,5%)
- AWS s Úniou slobody vytvorili vládnu koalíciu vedenú premiérom J. Buzekom (AWS), vláda vydržala štyri roky, aj keď ju opustili liberáli : ÚS

Štvrté voľby 2001: Návrat SLD k moci

- Zjednotenie ľavice: koalícia SLD a post-solidaritnej Únie práce získala 41% a 216 MPs
- Znovu vytvorila koaličnú vládu s ľudovcami (9% a 42 MPs) vedenú premiérom L. Millerom
- Rozpad pravice:
- Občianska platforma (liberáli z AWS plus Únia slobody) 12,7%, 65 MPs
- Právo a spravodlivosť (konzervatívna časť AWS+) 9,5%, 44 MPs
- V parlamente zastúpení aj radikálna kresťanská pravica (Liga poľských rodín, 8%) a pravicovo populistická Sebaobrana (10,2%)

Kolaps ľavicov茅ho p贸lu politiky

- Vládna koalícia SLD-PSL sa po dvoch rokoch rozpadla v dôsledku viacerých korupčných škandálov
- V roku 2004, po porážke SLD vo voľbách do Európskeho parlamentu, nahradil L. Millera na čele menšinovej vlády SLD Marek Belka,
- tá vydržala až do volieb 2005
- Ľavicová vláda strácala podporu uskutočňovaním nepopulárnych opatrení (škrtý v zdravotníctve, soc. veciach a školstve) aj kvôli rastúcej nezamestnanosti
- Spomedzi korupčných škandálov vyčnievala tzv. Rywinova aféra

Rywinova aféra (2002)

- Filmový producent L. Rywin kontaktoval A. Michnika, šéfredaktora denníka Gazeta Wyborcza
- Tvrdil, že jedná v menej vplyvnej skupiny ľudí a za cca 20 mil. USD dokáže zabezpečiť, aby v parlamente neprešla novela zákona, ktorá obmedzí veľkým mediálnym skupinám krížové vlastníctvo médií (GW patrila do skupiny, ktorá chcela kúpiť veľkú poľskú súkromnú TV)
- Michnik si konverzáciu nahral konfrontoval premiéra Millera, ten účasť poprel
- Parlament zriadil vyšetrovaciu komisiu, zároveň bol Rywin odsúdený za korupciu

Rywinova aféra (2002)

- Plénum parlamentu neschválilo správu, podľa ktorej Rywin konal na vlastnú päsť
- Miesto toho podporilo závery, podľa ktorých boli do korupcie zapojení aj premiér Miller a jeho najbližší spolupracovníci
- Konzervatívne a antikomunistické kruhy tiež spochybňovali rolu A. Michnika (dizidenta a liberálneho intelektuála) a poukazovali na jeho priateľské kontakty s predstaviteľmi SLD
- časť opozície rozvíjala naratív uneseného štátu a nedokončenej antikomunistickej revolúcie: kvôli zjednanému transferu moci 1989-91 pri moci ostali staré komunistické kádre

Voľby 2005: nový stranický systém

- Vo voľbách zvíťazila strana Právo a spravodlivosť, vedená dvojčkami Lechom a Jaroslawom Kaczyńskimi (27%, 155 MPs)
- Druhá skončila Občianska platforma vedená Donaldom Tuskom (24% a 133 MPs)
- Vládnuca SLD získala len 11,3% (55 MPs, pokles o 161!), predbehli ich aj Sebaobrana (11,4%), v parlamente boli zastúpené aj Liga poľských rodín (8%) a tradične aj Poľská ľudová strana (7%)
- Očakávalo sa, že dve najväčšie strany vytvoria vládnu koalíciu
- Necelé tri mesiace po parlamentných voľbách ale nasledovali prezidentské voľby v ktorých proti sebe stáli kandidáti oboch najväčších pravicových strán

Voľby 2005: nový stranický systém

- Hoci v prvom kole zvíťazil D. Tusk, v druhom kole ho porazil kandidát PiS Lech Kaczyński (54:46)
- PiS sa rozhodlo vytvoriť menšinovú vládu na čele s K. Marcinkiewiczom (líder J. Kaczyński sa o post neuchádzal), s podporou Sebaobrany a Ligy poľských rodín
- O rok neskôr tieto tri strany aj formálne vytvorili koaličnú vládu
- Krátko nato premiér rezignoval a J. Kaczyński sa stal premiérom koaličnej vlády
- Skončila stará logiku stranického delenia na postkomunistický a postsolidaritný tábor (SLD vs. pravicové strany)

Voľby 2005: nový stranický systém

- PiS a PO sa stali základom nového delenia straníckej scény
- vo voľbách sa odlišovali programovými akcentmi (PiS: sociálne konzervatívne témy, PO: liberalizácia ekonomiky, deregulácia)
- Kaczyńského vláda bola euroskeptická, zvyšovala sociálne výdaje a presadzovala katolícko-konzervatívne hodnoty
- Viaceré jej opatrenia zastavil poľský Ústavný tribunál (protiústavnosť)
- Skončila predčasnými voľbami, korupčné škandály šéfa Sebaobrany viedli k rozpadu koalície, parlament skrátil svoje funkčné obdobie

Voľby 2007 a 2011: dve víťazstvá PO

- Voľby jasne ovládla PO (41,5% 209 MPs), nasledovala PiS s 31% a SLD s 13% a tradične Poľská ľudová strana s 9%, ďalšie strany neuspeli
- Vládu pod vedením premiéra Tuska vytvorila PO a ľudovcami
- Táto koalícia vládla dve plné funkčné obdobia (2007-2015)
- Prvá poľská vláda, ktorá obhájila svoj mandát vo voľbách
- Pripisované ekonomike: Poľsko jediná krajina EÚ, čo nebola v recesii
- V 2011 ľavicová SLD znovu stratila (8,2%), do parlamentu preniklo ešte liberálno-ľavicové Palikotove hnutie
- Parlamentným voľbám predchádzala aj zmena na poste prezidenta:

Smolensk 2010

- V apríli 2010 sa na pozvanie ruského premiéra mala konať spomienková udalosť pri príležitosti 70. výročia katynského masakru
- (vražda takmer 22 000 poľských dôstojníkov sovietskou tajnou službou)
- Lietadlo poľskej vládnej delegácie sa pri pristávaní zrútilo pri ruskom meste Smolensk
- Na jeho palube bol prezident L. Kaczyński, velitelia ozbrojených síl, poslanci senátori, aktivisti a rodinní príslušníci obetí z roku 1940
- J. Kaczyński a lídri PiS začali interpretovať nehodu lietadla ako konšpiráciu medzi ruskou a poľskou vládou s cieľom odstrániť prezidenta Kaczyńskiego

Prezidentské voľby 2010

- Konali sa pár mesiacov pred termínom plánovaných volieb
- Kandidáta PiS J. Kaczyńského porazil predseda Sejmu B. Komorowski nominovaný Občianskou platformou (53:47)
- Skončilo sa obdobie kohabitácie (2007-2010) vlády PO a prezidenta PiS
- Charakteristická bola dvojkoľajnosť zahraničnej politiky, hlavne v EÚ (prezident má v kompetencii zahraničnú politiku, ale v Rade ministrov zasadaajú ministri)
- Komorowski bol nevýrazný a reprezentatívny prezident

Voľby 2015 a 2019: dominancia PiS

- D. Tusk rok pred voľbami rezignoval na post premiéra, stal sa predsedom Európskej rady, nahradila ho Ewa Kopacz
- Táto zmena už PO nevrátila slabnúcu podporu:
- V r. 2015 bola po 8 rokoch porazená vláda PO a ľudovcov
- Zvítazilo PiS (37,6% a 235 MPs), PO skončila druhá (24% a 138 MPs), nasledovala odštiepenecká strana Moderná (7,6%) a ako obvykle ľudovci (len 5,1%)
- Ľavicová koalícia vedená SLD tesne neprekročila kvórum (7,6%), čo umožnilo vznik jednofarebnej väčšinovej vlády Práva a spravodlivosti

Vít'azstvo PiS 2015

- PiS zvíťazilo aj vďaka úplnej zmene rétoriky (Smolensk II sa spomínal len minimálne, dôraz na sociálnu podporu pre rodiny, problémy v zdravotníctve a pod.)
- J. Kaczyński bol v kampani v úzadí, hlavnými tvármi boli mladí a populárni umiernení predstavitelia strany
- Parlamentným voľbám predchádzali prezidentské voľby, v ktorých zvíťazil mladý politik PiS A. Duda nad Komorowskim podporovaným vládnu PO
- Po parlamentných a prezidentských voľbách sa začali pokusy PiS o transformáciu politického systému podľa Orbánovho vzoru

Snahy PiS meniť politický systém

- Na rozdiel od Fideszu nemalo PiS ústavnú väčšinu v parlamente
- Ešte pred voľbami 2015 zvolila parlamentná väčšina (PO) 5 sudcov ústavného súdu, ktorí mali nahradiť končiacich sudcov (funkčné obdobie im končilo krátko po voľbách 2015)
- Nová parlamentná väčšina (PiS) odmietla akceptovať týchto sudcov a zablokovala (spolu s prezidentom) ich vymenovanie
- Zároveň zmenila zákon o rozhodovacej činnosti ÚS, ktorý po novom vyžadoval, aby ÚS musel rozhodnúť 2/3 a nie 1/2 väčšinou
- Zároveň ignorovala stanovisko ÚS a dosadila 5 nových sudcov zvolených PiS

Snahy PiS meniť politický systém

- Väčšina legislatívy o ÚS aj o súdnej sústave podlieha rozhodnutiam (zákonom) parlamentu
- Vládna väčšina zmenila celkovo 13 právnych noriem, ktoré upravujú postavenie súdnictva
- Vláda s parlamentom a prezidentom systematicky ovplyvňuje zloženie, právomoci, riadenia a celkové fungovanie súdnej moci
- (napr. Zníženie veku odchodu sudcov do dôchodku, čím sa otvára priestor na nové nominácie sudcov, právo prezidenta predĺžiť funkčné obdobie sudcov najvyššieho súdu, právomoc ministra spravodlivosti predĺžiť funkčné obdobie sudcov, menovať a odvolávať predsedov súdov a pod.)

Ovládnutie mediálnej scény

- Ihneď po získaní moci PiS úplne ovládlo verejnoprávnu televíziu TVP
- Podľa viacerých správ medzinárodných stavovských organizácií sa TVP stala nástrojom propagandy v rukách vládnucej strany: opoziční predstavitelia majú minimálny priestor, správy sú otvorene skreslené a dezinterpretované v prospech vlády
- Dlhodobým cieľom PiS je "polonizácia médií", t.j. obmedzenie zahraničného vlastníctva súkromných médií
- PiS má v programe aj zriadenie regulačných inštitúcií, ktoré majú dohliadať na kvalitu práce novinárov
- v r. 2020 štátna spoločnosť PKN Orlen odkúpila od nemeckých vlastníkov podiely v mediálnej skupine vlastniacej niekoľko desiatok regionálnych denníkov a týždenníkov

Poľsko v kontexte de-demokratizácie

- Freedom House 2014-2020: 93→84/100 (status FREE)
- Vývoj v Poľsku je znepokojivý aj z teoretického hľadiska: rizikové faktory zdôrazňované v existujúcich vysvetleniach de-demokratizácie v Poľsku absentujú:
- Hospodársky rast (ročný priemer 4,1% za obdobie po 1989)
- Členstvo v EÚ a naviazanosť na liberálnodemokratické štáty (vplyv na socializáciu, linkage & leverage)
- Parlamentný systém, proporčná reprezentácia, oslabenie právomocí prezidenta v ústave 1997/1999
- konsolidácia (7 prípadov odovzdania moci opozícii 1989-2015)

Ako vysvetliť úpadok poľskej demokracie?

- Úrad prezidenta aj premiéra bol zredukovaný na úlohu administrátora politických rozhodnutí z prostredia PiS
- Rozhodujúcu úlohu v strane má J. Kaczyński, strana je pod jeho plnou kontrolou, úplná absencia zmysluplnej vnútrostraníckej demokracie
- Delegitimizácia parlamentnej opozície ako zradcov a nepriateľov (kľúčová rola médií kontrolovaných PiS)
- Popularita PiS sčasti spočíva v politike „kultúrnej kontrarevolúcie“
- Zároveň redistribúcia v prospech chudobnejších vrstiev:
- Zvýšenie detských prídavkov, zníženie veku odchodu do dôchodku, obmedzenie platieb dôchodcov za lieky a pod.

Ako vysvetliť úpadok poľskej demokracie?

- Kľúčovým mechanizmom úpadku demokracie je asymetrická polarizácia na strane elít:
- Zatiaľ čo rozdiely vo vnímaní politických javov medzi voličmi jednotlivých strán neboli dramaticky rozdielne, politickoideologická motivácia predstaviteľov PiS je hnacím motorom vývoja
- Tá sa následne – a s časovým odstupom – prejavuje aj na polarizácii spoločnosti
- Vo výsledku sú voliči PiS radikálnejší a neústupnejší voči oponentom
- Religiozita je najspoľahlivejším prediktorom voličského rozhodovania

Vol'by v roku 2019

- Politicko-geografické rozdelenie krajiny: východné časti a vidiecke oblasti volili PiS, západ a mestá volili opozíciu
- PiS dokázalo navýšiť počet voličov a udržať si parlamentnú väčšinu
- (aj keď organizačne okrem PiS sú niektorí poslanci členmi menších strán)
- PiS (43,6% a 235 MPs), za ním koalície PO a Modernej (27,4% a 134 MPs), ďalej SLD (12,6% a 49) a ľudovci (8,6% a 30)
- Do parlamentu sa dostala aj radikálne pravicová Konfederácia sloboda a nezávislosť (6,8% a 11)

Voľby v roku 2019

- Zároveň PiS stratila kontrolu Senátu: opozičné strany koordinovali svoju činnosť a nestavali proti sebe kandidátov s cieľom nedopustiť víťazstvo PiS
- Znamená to, že legislatívny proces sa spomalí a opozícia v Senáte bude mať väčší priestor kritizovať vládne návrhy
- Zároveň má Senát určité menovacie právomoci, napr. volí ombudsmana súčasný ombudsman je známym kritikom politik PiS
- PiS sa snaži/lo získať na svoju stranu niektorého z opozičných Senátorov (ponuky na ministerské kreslo), zatiaľ neúspešne
- Budúcoročné prezidentské voľby poukážu na dlhodobejšie rozdelenie podpory v spoločnosti (+ takmer 50% neúčast' vo voľbách)

Prezidentské voľby 2020

- pôvodne plánované na máj 2020
- vládna PiS zrejme v rozpore s ústavou presadila zmenu volebných pravidiel: kvôli pandémie sa voľby mali uskutočniť len poštou
- Senát kontrolovaný opozíciou pozdržal platnosť zákona, nebolo možné technicky voľby uskutočniť
- pod tlakom kritiky opozícií a v dôsledku neschopnosti narýchlo voľby zorganizovať odložil parlament voľby na jún/júl 2020
- v nich tesne zvíťazil prezident Duda nad opozičným kandidátom 51:49

Prebudená občianska spoločnosť? Interupcie a protesty v roku 2020

- Ústavný súd na podnet organizácií bláznych PiS na jeseň 2020 rozhodol, že prísny interupčný zákon z roku 1993 je protiústavný, čím fakticky zakázal interupcie v Poľsku
- nasledovali masové demonštrácie, najväčšie od konca komunizmu, namierené proti vláde aj karolíckej cirkvi
- podpora pre PiS klesla cca o 10 p.b.
- vláda sa rozhodla, zrejme v rozpore s ústavou, pozdržať publikovanie rozhodnutia ÚS v zbierke zákonov, bez toho nález ÚS nemohol nadobudnúť účinnosť

